DE BILT MET EEN D?

In het Maandblad van december 1968 verwerpt de heer R. A. Hoogland onder bovenstaande titel de indertijd door mij beschreven naamsverklaring van De Bilt als oorspronkelijk betekend hebbende een verhevenheid van de grond zulks ten opzichte van het aangrenzende „broek"-land waarin Oostbroek was gelegen. Hoewel deze naamsverklaring, aldus de heer Hoogland, zeer aannemelijk lijkt, moet toch aan een eenvoudiger en logischer ontstaan gedacht worden en hij geeft dan als zijn mening, dat „bild" is gevormd door de samenvoeging (is samentrekking niet beter? D.) van „bieland", dat is aangeslibd land.

Alvorens hierop in te gaan moet ik eerst wel iets zeggen over het auteursrecht op of beter de autoriteit van de door mij beschreven naamsverklaring. De heer Hoogland doet het voorkomen - het maandblad van december 1958 dat hij citeert wekt ook die indruk - alsof die verklaring van mij afkomstig zou zijn. Gelukkig staat zij op minder losse schroeven. Zij is van de bekende geograaf dr. A. A. Beekman, zoals in het boekje van Gewin over De Bilt[1]) valt te lezen. Dat Beekman juist als toponymicus als een erkende deskundige gold mag blijken uit het feit dat hij in 1925/'26 zitting had in de interdepartementale staatscommissie ter vaststelling op wetenschappelijke grondslag van de schrijfwijze van Nederlandse aardrijkskundige namen. Na de ontbinding van deze commissie in 1928 riep het Kon. Ned. Aardrijksk. Genootschap zelf een commissie in het leven van drie leden, w.o. Beekman. Deze commissie stelde een „Lijst der Aardrijkskundige namen van Nederland" samen, die in 1936 door het K.N.A.G. is uitgegeven (de zgn. lijst van Beekman). De Bilt is in deze lijst met een t gespeld.

Het provinciaal bestuur van Utrecht en het gemeentebestuur van De Bilt hebben in 1937 gecorrespondeerd over de spelling van de gemeentenaam met het resultaat dat men het eens is geworden over De Bil*t*, de ook voor dien door het gemeentebestuur reeds gevolgde spelling. Voor het bepalen van hun standpunt vroegen burgemeester en wethouders het oordeel van de taalkundige dr. A. Beets te Leiden, die met Beekman en Kardux, de toenmalige gemeentesecretaris van Hilversum, de bovengenoemde staatscommissie had gevormd. Beets schreef in zijn advies o.a.: „ „bilt" beteekent ongetwijfeld een verhevenheid van den grond". Nadat deze zaak haar beslag had gekregen, heeft Beets daarover nog aan Beekman geschreven. Ik bezit uit Beets' nalatenschap een brief van Beekman van augustus 1937 waarin deze schrijft: „Wat betekenis en schrijfwijze van De Bilt betreft, ik meen, dat ook hier, evenals „belt" in Overijsel, die naam een stuk land, streek, enz. aanduidt die zich min of meer bolvormig verheft boven het aanliggend lager land: Van Utrecht komend begint juist daar de hoogere grond. Zoo was het ook in „Het Bilt" in Friesland ten opzichte van de zee". Dat burge-

[1]) Everard E. Gewin, De Bilt een Utrechtsch dorp in vroeger eeuw, p. 5, Utrecht, 1916.

meester en wethouders zich in 1937 omtrent de taalkundige kant van de zaak door dr. Beets hebben doen voorlichten heb ik in mijn boekje „Uit het Verleden van De Bilt" (op pag. 7) ook uitdrukkelijk vermeld.

En nu „bieland". Bij Moerman, Nederlandse Plaatsnamen, vinden we „*bil(t)*, nieuw aangewassen land. Het Bild in Friesland, a° 1398 uut-„lant, geheeten Bil, a° 1482 het Bildt (N.G.N. I 27, IV 25, 134); zie „ook bol. . . .
„*bilant*, mnl., aangeslibd land. Bijland bij Pannerden (Geld.) (N.G.N. „III 53 a° 1294 Theodericus dictus de Bilant, Nijh. Ged. I 39); zie „„bivanc."

De heer Hoogland suggereert dat Moerman de Friese plaatsnaam Het Bildt van „billant" afleidt. Dit is niet juist, zoals uit het bovenstaande blijkt. Moerman veronderstelt dat die naam teruggaat op bil of bilt, waarmee dan nieuw aangewassen land zou zijn bedoeld. Ook de plaatsen in N(omina) G(eographica) N(eerlandia) waarnaar Moerman verwijst betreffen alle Het Bildt in Friesland. „Het oorspronkelijke woord is bilt, beteekenende een bol (bil) vormig drooggeloopen land". [2]) Van de plaatsnaam De Bilt wordt in de hele Moerman niet gerept. „Van volledigheid is geen sprake" staat er dan ook in Moerman's voorbericht.

Mej. A. J. Maris heeft in het Maandblad van januari reeds op m.i. overtuigende wijze aangetoond dat en waarom de bieland-theorie niet houdbaar is. Ik wil daaraan nog het volgende toevoegen.

Het woord „bieland" komt, in welke vorm of spelling ook, met betrekking tot het grondgebied van het latere De Bilt, in geen enkele oorkonde voor. Het is toch wel een zeer ongefundeerde gedachte de naam De Bilt, die men voor het eerst vindt in een oorkonde van 1308, te willen afleiden van een woord „bieland", dat, voor zover wij op het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht mogen afgaan, nooit is gebruikt. En dat hele gebied tussen De Bilt en de Kromme Rijn zou dan aangeslibd zijn? Over zo'n drie kolometer breedte, en deswege „bieland" genoemd? Ik kan er niet in geloven. De heer Hoogland meent in de spellingen „bylt" en „bielt" die hij vond in oorkonden van resp. 1307 en 1575 een aanwijzing te zien dat de ie-klank van het bieland toen blijkbaar nog in het taalgebruik aanwezig was. Van de oorkonde van 1307 (1308), die niet meer bestaat, heeft het rijksarchief te Utrecht twee 14- of begin 15e-eeuwse afschriften. [3]) Ik heb daarin de vorm „bylt" niet kunnen vinden, wel „totter bilten wert" resp. „tot der bilten". Maar goed, naast het gebruikelijke „bilt" of „bilte" vinden we bij wijze van uitzondering wel eens ergens „bylt". Zegt ons dat wat over de uitspraak? We vinden in middeleeuwse teksten toch geregeld de y en de i door elkaar gebruikt en dus ook tymmerman, smyt (voor smid), tychelair, bynnen, yn, enz. zonder dat we daarbij aan een lange ie-klank behoeven te denken?

[2]) Nomina Geographica Neerlandica, 1e deel, p. 27.
[3]) R.A.U., Catalogus Archieven Kleine Kapittelen en Kloosters, nrs. 505 I. f. 175^{v} en 1156.

Rekening houdend met de mogelijkheid dat de opvatting van mensen als Beekman en Beets, geleerden van een vroegere generatie, de heer Hoogland niet meer zou kunnen overtuigen en mede om er zelf wijzer van te worden, heb ik aan de bekende toponymicus voor het Nederlandse taalgebied dr. M. Gysseling te Sint-Amandsberg (België om zijn mening gevraagd. Hij antwoorde mij dat het volstrekt uitgesloten is dat de naam De Bilt zou teruggaan op biland. „Het lijkt integendeel evident te zijn dat Bilt hetzelfde woord is als Nederlands bult, belt, „heuvel" (...). Het Friese Bilt moet iets helemaal anders zijn".

Kort samengevat: Mag er bij de deskundigen al verschil van mening bestaan over de etymologie van de Friese plaatsnaam Het Bildt, over herkomst en betekenis van De Bilt is men het blijkbaar volkomen eens. Dat bieland bij heen geen kans maakt moge uit het bovenstaande zijn gebleken.

De Bilt. *P. H. Damsté*

NIEUWE PUBLICATIES

J. M. van der Linde, W. Lutjeharms en J. Meerdink, Zenden - Opvoeden - Bouwen. Momenten uit twee eeuwen geschiedenis der Zeister Broedergemeente (Boeken der broeders nrs. 6-7-8). Uitgave Evangelische Broedergemeente, Zeist 1968, giro 114202 (*f* 10,30). 39 + 40 + 79 blzz. met foto's en afbb.

Drie „boeken" in één band, alle drie betrekking hebbende op aspecten van de geschiedenis der Evangelische Broedergemeente te Zeist.

Dr. J. M. van der Linde behandelt de „Hernhutterzending in Nederland 1738-1793-1968". De zending is altijd essentieel geweest bij de activiteiten van de Broedergemeente, die het midden houdt tussen een kerk en een beweging. Dat geeft haar een openheid en een ontvankelijkheid tegenover andere kerken en bewegingen, die, bij een bepaalde spiritualiteit, zeker op den duur, in de zending tot practische resultaten en goede verhoudingen hebben geleid. De drie zendingscentra Amsterdam, IJsselstein en Zeist moeten, voorzover Nederland betreft, hier vooral worden genoemd. De nederzetting Heerendijk onder IJsselstein is van 1738 tot 1770 werkzaam geweest en was van de aanvang af bedoeld als „posthuis des Heren", waar de gaande en komende broeders en zusters op doorreis naar hun zendingsgebied konden overnachten. Verder diende het ook als retraite- en vormingsinstituut en voor het leggen van contacten met andere kerken of met leden daarvan. Thans staan op de plaats van Heerendijk enkele hofsteden uit het begin van de 19de eeuw. In Zeist werd in 1793 door enkele leden van de Broedergemeente de „Zeister Broeder Sociëteit tot verbreiding van het Evangelie onder de heidenen" opgericht, eigenlijk een vernieuwing en voortzetting van wat er sedert 1746 te Zeist reeds aan zendingsarbeid verricht werd. Het kleine begin is uitgegroeid tot het tegenwoordige Zeister Zendingsgenootschap, sedert 1928 uitsluitend in Suriname werkzaam.

Het tweede boek, van de hand van dr. W. Lutjeharms heeft de „Opvoeding op Hernhutter grond" tot onderwerp. Naast de dienst aan kerk en zending werd ook de opvoeding der jeugd als een taak der Broederschap beschouwd. De meisjeskostschool op Heerendijk 1741-1752 werd in het laatste jaar naar Zeist overgebracht, waar sedert de gereedkoming van het Broederhuis in 1750 ook de in